

Соціальні чинники та психологічні передумови виникнення сімейних конфліктів

В.Й. Шатило

Вінницький національний медичний університет ім. М.І. Пирогова

Житомирський інститут медсестринства

У статті висвітлено значення соціальних і психологічних чинників сімейних конфліктів, передумови їхнього виникнення, статистику шлюбів і розлучень у Житомирській області та перспективні підходи до вирішення та попередження конфліктів у сім'ї.

Ключові слова: шлюб, розлучення, конфлікт, соціальні і психологічні чинники сімейних конфліктів.

Проблема конфлікту завжди була актуальною для будь-якого суспільства. Однак в Україні на всіх етапах її розвитку конфлікти посідали значне місце, що відчутно впливало на її історію. Війни, боротьба за владу, за власність, міжособистісні і міжгрупові конфлікти в організаціях, побутові і сімейні конфлікти, вбивства членів сім'ї, суїцид як спосіб вирішення особистісних конфліктів є основними причинами загибелі людей у нашій країні. Конфлікт і у доступному для огляду майбутньому буде вирішальним фактором, що впливатиме на безпеку України і її громадян [1–3].

Конфлікти охоплюють усі сфери людських відносин. До найпоширеніших конфліктів належать міжособистісні конфлікти в сім'ї. Из аналізу досліджень українських і зарубіжних учених випливає, що єдиного загальноприйнятого визначення поняття «конфлікт» не існує [4–6, 9–11, 13].

Так, С.Д. Максименко визначає його як суперечність, що виникає між людьми у зв'язку з розв'язанням тих чи інших питань соціального чи особистого життя [9].

А.В. Петровський, М.Г. Ярошевський розкривають конфлікт як зіткнення протилежно спрямованих, не сумісних одна з одною тенденцій у міжособистісних відносинах, пов'язаних з гострими негативними емоційними переживаннями [10].

В.І. Войтко – як крайнє загострення суперечностей, зіткнення осіб, їхніх ідей, інтересів, потреб, оцінок, рівня прагнень, домагань тощо [11].

А.А. Урбанович – як зіткнення протилежних інтересів (цілей, позицій, думок, поглядів) на ґрунті суперництва, при якому відсутнє взаєморозуміння та присутні гострі емоційні переживання [14].

Узагальнюючи вищевказані визначення, можна зробити висновок, що міжособистісний конфлікт – це протистояння, зіткнення ідей, поглядів, цілей, інтересів, потреб, оцінок, рівня прагнень, домагань суб'єктів взаємодії, що сприймається як значуща життєва проблема, яка вимагає свого розв'язання і викликає активність щодо її подолання.

Особливе місце серед міжособистісних конфліктів посідають сімейні конфлікти як основна причина і передумова розпаду шлюбу, одна із причин безпритульності дітей, самогубства серед підлітків, убивств і самогубств серед дорослих [1–4, 7, 8, 13].

Сім'я – найдревніша інституція людської взаємодії, унікальність якої в тому, що декілька людей тісно взаємодіють протягом усього життя.

«Сім'я – це форма спілкування, – писав Аристотель у своїй праці «Політика». – Необхідність спонукає об'єднуватися попарно тих, хто не може існувати одне без одного, – чоловіка і жінку з метою продовження роду, і це єднання зумовлюється не свідомим рішенням, а залежить від природного прагнення, притаманного всім живим істотам, – залишити після себе потомство» [3].

Члени родини об'єднанні емоційними зв'язками, спільним побутом, моральною відповідальністю, взаємодопомогою. Сімейні взаємини є офіційними за формою та неофіційними за змістом. Зміни, що відбуваються в житті сім'ї, тісно пов'язані зі змінами й перетвореннями в суспільстві, частиною якого вона є. Різні соціальні зрушення, індустріалізація, урбанізація, професійна праця жінок, зміни в матеріальній і духовній культурі, зумовлені науково-технічним поступом, поліпшення засобів комунікації впливають на сім'ю. Зокрема, вони впливають на зміни ролей у родині, ціннісних орієнтацій, норм і способів поведінки, сімейне життя взагалі. Кожна сім'я створює власну мікрокультуру на основі загальносімейних цінностей, традицій, звичаїв, норм і правил поведінки. Шлюбна пара, розбудовуючи власний стиль життя, спирається при цьому на прийняті у суспільстві норми, а також ті, що запозичені з батьківських сімей і збагачені досвідом свого самостійного життя [1, 4].

На сьогодні конфлікт не розглядається як однозначно незадовільне явище в житті подружньої пари – навпаки, панує думка, що конфлікти являють собою обов'язковий компонент подружнього життя, у тому числі і в щасливому шлюбі. За оцінками фахівців, 80–85% сучасних сімей мають конфлікти, а в останніх 15–20% виникають сварки з різних причин [7, 8].

Однак конфлікти в успішному чи нещасливому шлюбах різняться за своєю сутністю. У першому випадку серйозні конфлікти виникають рідко, вони нетривалі і зазвичай сприяють вирішенню проблем. У нещасливому шлюбі конфлікти – типове явище, що поступово набуває деструктивного характеру і врешті-решт призводить до розлучення [1, 6, 7].

Особливий вплив на виникнення конфліктів у сім'ї мають психологічні особливості членів родини, які зумовлюють поведінку подружжя і підтримують або нівелюють конфліктні ситуації.

Мета дослідження: вивчення психологічних чинників і передумов виникнення сімейних конфліктів.

МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ

У дослідженні використані наступні методи наукового дослідження: бібліосемантичний, клініко-статистичний, соціологічний, системного аналізу та логічного узагальнення [6, 12, 13].

Основними джерелами інформації стали статистичні дані шлюбів і розлучень у Житомирській області протягом останніх 10 років [12] та формалізовані дані опитування 206 респондентів стосовно конфліктології сімейного життя. Соціологічне дослідження психологічних передумов виникнення сімейних конфліктів проводилось протягом 2009–2012 рр. серед різних верств населення Житомирської області.

В основу опитувальника було покладено методіку PARI (parental attitude research instrument) Е. Шеффера і Р. Белла [12]. За допомогою цієї методіки досліджували відношення чоловіка і дружини, а також неодружених чоловіків та незаміжніх жінок (у тому числі розведених, вдівців і вдів) до різних аспектів сімейного життя.

Характеристика опитаних за сімейним станом

Показник	Стать	Абс. число	%	Разом	
				Абс. число	%
Одружені, заміжні	Чоловіки	50	24,3±2,9	101	49,0±3,5
	Жінки	51	24,8±2,9		
Неодружені, незаміжні	Чоловіки	30	14,7±2,4	58	28,2±3,1
	Жінки	28	14,0±2,4		
Розлучені	Чоловіки	14	6,8±1,8	29	14,1±2,4
	Жінки	15	7,3±1,8		
Удови, вдівці	Чоловіки	8	3,9±1,4	18	8,7±1,9
	Жінки	10	4,9±1,5		

До опитувальника також включена методика діагностики схильності особистості до конфліктної поведінки К. Томаса [12], за допомогою якої вивчали перспективні підходи до вирішення та попередження сімейних конфліктів.

Чоловіків серед опитаних було 102 (49,5±3,5%), жінок – 104 (50,5±3,5%), що відповідає статеві-віковому розподілу населення Житомирської області.

Вік опитаних знаходився у межах від 17 до 64 років. Найбільше респондентів було у віці 21–30 років (36,4±3,3%).

Переважає більшість опитаних мала вік від 20 до 50 років (79,1±2,8%). Середній вік опитаних становив 33,1±2,4% років.

Характеристика опитаних за сімейним станом представлена в табл. 1.

Серед жінок заміжних виявилася 51 особа (24,8±2,9% від усіх опитаних), а серед чоловіків одружених було 50 осіб (24,3±2,9% від усіх опитаних). Незаміжних жінок, які ніколи не перебували у шлюбі, було 28 (14,0±2,4%), неодружених чоловіків – 30 (14,7±2,4%). Серед розлучених: жінок було 15 (7,3±1,8%), чоловіків – 14 (6,8±1,8%). Удів було 10 осіб (4,9±1,5%), вдівців – 8 (3,9±1,4%).

Таким чином, розподіл чоловіків і жінок у всіх 4 групах порівняння: одружені-заміжні, неодружені-незаміжні, розлучені, вдівці-удови істотно не відрізнявся, статеві-віковий розподіл опитуваних також був порівнюваним.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ЇХ ОБГОВОРЕННЯ

Оскільки розлучення є одним зі способів вирішення сімейних конфліктів, розглянемо статистичні показники стосовно шлюбів та розлучень в Україні і в Житомирській області. У 2011 році в Україні було зареєстровано 318,2 тис. шлюбів, що на

1,2% менше, ніж у 2010 році. Коефіцієнт шлюбності склав 6,9 на 1000 і коливався від 5,9 на 1000 населення у Сумській області до 9,2 у м. Севастополі. Кількість розлучень становила 145,4 тис. Середній коефіцієнт розлучень склав 3,2 на 1000 населення, від 1,9 у Закарпатській області до 4,5 у м. Севастополі. Порівняно з 2010 роком кількість розлучень у 2011 році скоротилася на 12,8%. Міське населення характеризується як вищим показником шлюбності (7,6 проти 5,4 у сільській місцевості), так і вищим показником розлучень (3,6 і 2,3 відповідно).

Як свідчить статистика органів реєстрації актів цивільного стану громадян, найміцніші сім'ї в Україні живуть на Закарпатті, де кількість шлюбів більше ніж удвічі перевищує кількість розлучень. За співвідношенням шлюбів до розлучень перше місце посідає Закарпатська область, де у 2010 році на кожне розлучення припадає понад 3 шлюби. У Вінницькій, Волинській, Івано-Франківській, Львівській, Тернопільській, Хмельницькій, Черкаській, Чернівецькій, Чернігівській областях, а також у містах Києві і Севастополі на кожне розлучення припадає по 2 і більше шлюбів. Найгірша ситуація у співвідношенні шлюбів до розлучень у 2010 році зареєстрована у Полтавській області, Луганській, Донецькій, Миколаївській і Дніпропетровській областях – на кожне розлучення було зафіксовано 1,6–1,7 шлюбів.

При цьому до 1 року розпадається 3,6% укладених шлюбів; від 1 до 2 років – 16,0%; від 3 до 4 років – 18,0%; від 5 до 9 років – 28,0%; від 10 до 19 років – 22,0%; від 20 і більше років – 12,4%.

Таким чином, протягом перших 5 років подружнього життя відбувається близько 40% розлучень, а за 10 років – близько двох третин від їхнього загального числа.

Відомо також, що шлюби, укладені до 30 років, у середньому вдвічі триваліші за шлюби, що виникли, коли подружжю було за 30.

Таблиця 2

Динаміка шлюбів та розлучень у Житомирській області

Показник	Роки									
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Кількість зареєстрованих шлюбів										
Абс. число	8079	9035	9196	10848	8023	9413	10228	12003	9003	8750
На 1000 населення	5,7	6,5	6,7	7,9	5,9	7,0	7,7	8,1	6,3	6,9
Кількість зареєстрованих розлучень										
Абс. число	5549	4772	5065	4900	5146	5125	4996	4830	4616	3802
На 1000 населення	3,9	3,4	3,7	3,6	3,8	3,8	3,8	3,8	3,9	3,7
Відношення розлучень до шлюбів										
Питома вага, %	68,0	52,8	54,4	45,2	64,1	54,4	48,8	47,2	51,3	43,5
Відношення шлюбів до розлучень										
Коефіцієнт шлюби / розлучення	1,46	1,89	1,82	2,21	1,56	1,84	2,05	2,49	1,95	2,30

Середній вік чоловіків і жінок, що беруть шлюб, та кількість шлюбів у різних вікових інтервалах

Віковий інтервал жінок, роки	Віковий інтервал чоловіків, роки										Усього	Середній вік чоловіків, років
	До 20 р.	20–24	25–29	30–34	35–39	40–44	45–49	50–54	55–59	60 і більше		
До 20 років	86	1411	353	57	7	0	0	1	0	0	1915	23,0
20–24	40	2701	1457	316	83	15	3	1	1	1	4618	25,0
25–29	4	388	626	348	141	37	22	2	0	0	1568	28,9
30–34	0	32	169	195	142	79	30	9	5	5	666	34,2
35–39	0	9	30	69	70	88	41	19	10	5	341	39,6
40–44	0	1	5	19	34	59	58	44	9	8	237	45,0
45–49	0	0	0	4	11	32	70	53	48	17	215	50,0
50–54	0	0	0	1	7	6	20	57	39	30	160	54,7
55–59	0	0	0	0	0	1	4	11	27	60	103	62,0
60 і більше	0	0	0	0	1	0	1	4	11	113	130	65,4
Усього	130	4542	2640	1009	496	317	249	201	130	239	9953	28,6
Середній вік жінок, років	19,5	21,6	23,9	27,5	31,4	36,7	41,5	46,7	51,0	60,0	27,0	

Кожний другий шлюб в Україні приречений. Розлучення стали буденністю, їх уже не сприймають як щось катастрофічне.

Динаміку шлюбів та розлучень жителів Житомирської області протягом останніх 10 років представлено у табл. 2.

Протягом останніх 10 років найбільше шлюбів було укладено у 2003 році – 10 848 (7,9 на 1000 населення). Дещо менше було укладено шлюбів в абсолютних цифрах у 2006 та у 2007 роках. Однак у перерахунку на 1000 населення відносний показник у 2007 році був найвищим (8,1 на 1000 населення). Обидва, 2003 і 2007 роки, передували високосним рокам, коли традиційно кількість шлюбів дещо зменшується.

Найбільше розлучень в абсолютних цифрах зареєстровано у 2000 та 2004 роках. Найвищий відносний показник (3,9 на 1000 населення) також спостерігали у високосних 2000 та 2008 роках. Питома вага розлучень серед шлюбів найвищою була у 2000 році, коли розпалося 68,0% укладених шлюбів, а також у 2004 році, коли розпалося 64,1% шлюбів. Однак протягом подальших 6 років (з 2005 до 2010 року включно) питома вага шлюбів, що закінчилися розлученням, прогресивно знижувалася. Найнижчою вона була у 2009 році (43,5%). Відношення шлюби/розлучення найбільшим було у 2007 році (2,48), у 2009 році (2,30) та у 2003 році (2,21).

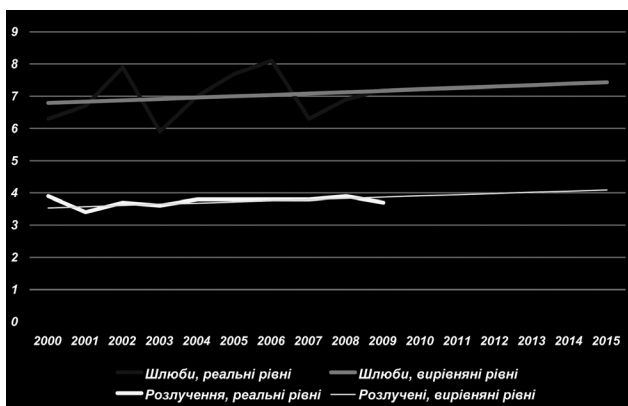
На малюнку представлено реальні та прогнозовані методом екстраполяції показники динаміки шлюбів та розлучень у Жито-

мирській області з 2000 до 2015 року включно. Чітко видно обидва тренди, які мають вигляд паралельних прямих. Тобто при загальній тенденції до помірної збільшення кількості шлюбів на 1000 населення паралельно збільшується і кількість розлучень. При цьому, якщо графік шлюбності має хвилюподібну форму, то графік динаміки розлучень наближається до прямої лінії, що свідчить про певну стабільність цього показника у часі.

Майже повне співпадіння графіків реальних і вирівняних рівнів дозволяє з великою вірогідністю прогнозувати відносні показники кількості розлучень на 3 роки наперед. Так, за нашими розрахунками, кількість розлучень на Житомирщині буде становити: у 2011 р. – 3,94 на 1000 населення; у 2012 р. – 3,98; у 2013 р. – 4,02; у 2014 р. – 4,05; у 2015 р. – 4,09.

У табл. 3 представлено розподіл шлюбів за віком подружжя. Середній вік вступу у шлюб жінок становить 27,0±0,4 року, чоловіків – 28,6±0,5 року. Різниця статистично вірогідна ($p < 0,01$). Ця різниця притаманна для всіх вікових інтервалів, прогресивно збільшується з віком і є найбільшою (9,0 року) у віковому інтервалі 55–59 років. Так, у віковому інтервалі до 20 років у 2006 році вступили у шлюб 130 чоловіків, що становить 2,75 на 1000 чоловічого населення. У тому ж віковому інтервалі взяли шлюб 1915 жінок, що складає 40,5 на 1000 жінок відповідного віку. Різниця між жінками і чоловіками за кількістю шлюбів на 1000 відповідного населення у цьому віковому інтервалі найбільша. Загалом найбільша кількість шлюбів на 1000 відповідного населення і в жінок (90,2) і в чоловіків (88,7) припадає на віковий інтервал 20–24 роки. Однак у жінок друге місце за частотою шлюбів (40,5 на 1000 жіночого населення) посідає попередній інтервал 15–19 років, а в чоловіків (59,5 на 1000 чоловіків) – наступний, 25–29 років. Переважна ж більшість жінок і чоловіків беруть шлюб у віці 18–30 років (табл. 4).

У табл. 5 представлено розподілення осіб, що беруть шлюб, за дошлюбним станом. Як видно з табл. 5, 79,0% чоловіків і 79,6% жінок, що беруть шлюб, ніколи раніше не перебували у шлюбі; 19,4% чоловіків і 17,8% жінок, що одружуються, вже перебували у шлюбі і були розлучені; серед тих, хто бере шлюб, вдівці становлять 1,6%, вдови – 2,6%. Таким чином, серед тих, хто одружується, особи, що ніколи не перебували у шлюбі, складають переважну більшість. При цьому питома вага чоловіків і жінок майже рівна (різниця статистично невірогідна). Розлучені чоловіки вірогідно частіше беруть шлюб знову, ніж розлучені жінки. Якщо серед розлучених, що знов одружуються, частка жінок менша, то вдів, що одружуються, вдвічі більше, ніж

Реальні та вирівняні за методом найменших квадратів в показники кількості шлюбів та розлучень на 1000 населення у Житомирській області

Розподіл шлюбів на 1000 чоловіків і жінок за віком

Віковий інтервал, роки	Чоловіки			Жінки		
	Кількість чоловіків серед населення	Кількість шлюбів	Кількість шлюбів на 1000 чоловіків	Кількість жінок серед населення	Кількість шлюбів	Кількість шлюбів на 1000 населення
0–4	32208	–	–	31568	–	–
5–9	32209	–	–	31590	–	–
10–14	47781	–	–	41741	–	–
15–19	47190	130	2,75	47173	1915	40,6
20–24	51200	4542	88,7	51208	4618	90,2
25–29	44398	2640	59,5	45500	1568	34,5
30–34	44503	1009	22,7	48504	666	13,7
35–39	40387	436	10,8	50940	341	6,7
40–44	40944	317	7,74	58529	237	4,05
45–49	38528	249	6,46	55860	215	3,85
50–54	31860	201	6,31	47448	160	3,37
55–59	30447	130	4,27	46448	103	2,22
60 і більше	98847	239	2,42	185959	130	0,70

удівців. Переважна більшість чоловіків, що ніколи раніше не перебували у шлюбі, одружуються у віці до 35 років. У жінок, які перший раз виходять заміж, цей інтервал дещо коротший, переважна їхня більшість беруть шлюб у віці до 30 років.

Розлучені чоловіки одружуються у всіх вікових інтервалах з частотою, яка мало відрізняється, за винятком інтервалу до 20 років, у якому не взяв шлюб жоден розлучений чоловік. Найбільше розлучених чоловіків беруть шлюб у віковому інтервалі 30–34 роки. Найбільше розлучених жінок беруть шлюб у віковому інтервалі 25–29 років. У віковому інтервалі 20–24 роки розлучених жінок знову одружилося удвічі більше, ніж чоловіків. Крім того, 5 із них у віці до 20 років встигли вийти заміж, розлучитися і повторно взяти шлюб.

Чоловіки-вдівці зазвичай одружуються після 45 років, вдови – у будь-якому віці, починаючи з 20 років. При цьому вдови частіше беруть шлюб з удівцем у будь-якому віці за винятком інтервалу 60 років і старше, де взяли шлюб 48 вдів і 88 вдівців.

Важливою складовою шлюбу, яка впливає на його тривалість, є народження дітей. У табл. 6 представлено коефіцієнти народжуваності (кількість народжених протягом року на 1000 жінок відповідної вікової групи) за віковими інтервалами. На

Житомирщині на 1000 жінок у віці 15–49 років народжується 41,4 дитини. Найвищу народжуваність спостерігають у віковому інтервалі 20–24 роки (106,0 дітей на 1000 жінок відповідного віку) та у віковому інтервалі 25–29 років (85,7 на 1000 жінок відповідного віку). У цих двох інтервалах народжується 66,3% усіх новонароджених.

Народжена у шлюбі дитина у 52,4% випадків залишається єдиною, другу дитину народжують 34,2% жінок, що перебувають у шлюбі, третю – 8,7%, четверту і наступну – менше 5%.

Необхідно відзначити, що в Житомирській області 22,0% дітей народжують жінки, які не перебувають в офіційно зареєстрованому шлюбі. Жінки, що не перебувають у зареєстрованому шлюбі, мають одну дитину у 53,5% випадків, двоє дітей – у 28,1%, троє – у 10,9% випадків (табл. 7).

Подібність структури розподілу дітей, народжених у шлюбі і народжених жінками, що не перебувають в офіційно зареєстрованому шлюбі, свідчить про те, що фактично діти в незареєстрованих шлюбах не є суто позашлюбними. Зазвичай це діти, народжені жінками, що перебувають у так званому громадянському шлюбі. Коли з різних причин, найчастіше з міркувань матеріальної вигоди, шлюб не реєструється, хоча фактично

Таблиця 5

Розподілення осіб, що взяли шлюб, за дошлюбним станом та віком

Віковий інтервал, роки	Чоловіки				Жінки			
	Усього	У тому числі			Усього	У тому числі		
		ніколи не перебували у шлюбі	розлучені	вдівці		ніколи не перебували у шлюбі	розлучені	вдови
До 20 років	405	405	0	0	2052	2047	5	0
20–25	4542	4460	80	2	4485	4485	228	11
25–29	2640	2259	377	4	1580	1124	442	14
30–34	1009	585	420	4	686	263	397	26
35–39	496	168	321	7	341	87	217	37
40–44	317	81	230	6	237	41	166	30
45–49	249	41	191	17	215	31	147	37
50–54	201	25	156	20	160	21	104	35
55–59	130	17	99	14	103	14	63	26
60 і більше	239	38	113	88	130	29	53	48
Усього	10228	8079	1987	162	10228	8142	1822	264
%	–	79,0	19,4	1,6	–	79,6	17,8	2,6

Таблиця 6

Коефіцієнт народжуваності за віковими групами (кількість народжених на рік на 1000 жінок відповідно до вікової групи)

Показник	Кількість народжених за рік на 1000 жінок відповідно до вікової групи	
	На 1000 жінок	Питома вага, %
Жінки у віці 15–49 років (усього)	41,4	100,0
У тому числі:		
молодші за 20 років	33,7	11,6
20–24	106,0	36,6
25–29	85,7	29,7
30–34	45,1	15,6
35–39	16,5	5,5
40–44	2,9	1,0
45–49 років	0	0

Таблиця 7

Розподілення народжених за шлюбним станом матерів та порядком народження

Показник	Усього		У тому числі у матерів, які не перебували у зареєстрованому шлюбі	
	Абс. число	Питома вага, %	Абс. число	Питома вага, %
Усього народжених	13654	100,0	3001	100,0
У тому числі за порядком народження:				
перші	7151	52,4	1605	53,5
другі	4665	34,2	842	28,1
треті	1193	8,7	328	10,9
Четверті	336	2,5	122	4,1
п'яті та наступні	309	2,3	104	3,5

Таблиця 8

Розподілення розлучених за кількістю дітей віком до 18 років

Показник	Усього розлучених	Кількість спільних дітей							
		не було спільних дітей		одна		двоє		трьох і більше	
		Число розлучених	Питома вага, %	Число розлучених	Питома вага, %	Число розлучених	Питома вага, %	Число розлучених	Питома вага, %
Усього	4996	1819	36,4	2403	48,1	674	13,5	100	2,0
Місто	3426	1321	38,6	1690	49,3	381	11,1	34	1,0
Село	1570	498	31,7	713	45,4	253	18,7	66	4,2

но подружжя живе у шлюбі і народжує дітей однаково з тими, хто перебуває в офіційно зареєстрованому шлюбі.

Розлучення вважають одним із деструктивних різновидів вирішення сімейних конфліктів. Це – не найкращий, але й не найгірший засіб порівняно з убивством чи самогубством одного з членів подружжя внаслідок сімейного конфлікту.

Розлучення як у чоловіків, так і в жінок, відбуваються у всіх вікових інтервалах. Середній вік чоловіків, що розлучилися, становить $37,3 \pm 0,5$ року, жінок – $31,4 \pm 0,4$ року. Різниця статистично вірогідна ($p < 0,01$). Середня тривалість шлюбу у чоловіків становить $8,7 \pm 0,3$ року, у жінок – $4,4 \pm 0,1$ року. Різниця тривалості шлюбу у чоловіків і жінок також статистично вірогідна ($p < 0,01$). До 1-го року розпадається 3% шлюбів. У наступні 3 роки відбувається ще 30,0% розлучень. У віковому інтервалі тривалості 5–9 років розпадається 24,5% шлюбів. Через 10–14 років розпадається ще 15,5% шлюбів. В інтервалі 15–19 років відбувається 12,0% розлучень, після 20 років – 15,2%.

У табл. 8 представлено розподілення розлучених за кількістю спільних дітей. У 36,4% розлучених пар спільних дітей не було. Решта 63,6% подружніх пар, що розлучилися, мали спільних дітей. Одна дитина на момент розлучення була у

48,1% подружніх пар, двоє дітей мали 13,5% розлучених, троє і більше дітей мали 2,0% розлучених. За даними табл. 8 чітко видно, що розлучення відбуваються незалежно від того, народжувались у шлюбі діти чи подружжя виявилось безплідним.

Таким чином, необхідно констатувати, що статистика розлучень і шлюбів у Житомирській області не має істотних регіональних відмінностей порівняно з іншими областями України. Протягом останнього десятиріччя як кількість шлюбів, так і кількість розлучень в області залишаються відносно стабільними, демонструючи незначне паралельне зростання на 0,5% на рік. Світова фінансова криза 2008–2010 років, яка так боляче вдарила по матеріальному становищі українців, ніяк не позначилась на показниках кількості шлюбів і розлучень в області. Це свідчить проти матеріальної скрути як основної причини розпаду шлюбів в Україні.

Як шлюби, так і розлучення відбуваються у будь-якому віці. Не існує чіткої залежності кількості розлучень від тривалості шлюбу. Шлюби приблизно рівномірно розпадаються у міру їхньої тривалості. Подружніх пар, у яких при розлученні були спільні діти, більше (63,6%), ніж безплідних пар, що розпалися (36,4%). Тому особливо актуальним є вивчення психо-

Психологічні чинники сімейних конфліктів

Показник	Високі бали		Середні бали		Низькі бали	
	Абс. число	Питома вага, %	Абс. число	Питома вага, %	Абс. числа	Питома вага, %
Схильність до конфліктів	68	33,0±3,3	134	65,0±3,3	4	1,9±1,3
Запальність, дратівливість	46	22,3±2,9	141	68,4±3,3	19	9,2±2,0
Претензії на домінуючу роль у сім'ї	71	34,5±3,3	103	50,0±3,5	32	15,5±2,5
Подолання спротиву та пригнічення волі інших членів сім'ї	117	56,8±3,4	89	43,2±3,4	–	–
Завищення власного авторитету в сім'ї	163	79,1±2,8	43	20,9±2,8	–	–
Оцінка одним із подружжя ролі партнера в сім'ї	46	31,1±3,2	96	64,9±2,8	6	4,1±1,0
Невдоволення існуючим станом сімейних відносин	45	30,4±3,2	90	60,8±2,8	13	8,8±2,0

логічних чинників сімейних конфліктів, що, на нашу думку, погіршують якість подружнього життя і майже в половині випадків призводять до розлучення.

Психологічні чинники сімейних конфліктів вивчали за допомогою опитувальника. Результати наведені у табл. 9.

Високі бали свідчать про виражену схильність до сімейних конфліктів, середні бали характеризують особистість як таку, що має середній рівень конфліктності, що характерно для більшості людей. Низькі бали характеризують особистість, не схильну до конфліктів, а, навпаки, як таку, що сприяє їхньому вирішенню і попередженню. Відповідно високі бали за шкалою запальності і дратівливості характеризують опитуваного як запальну, дратівливу особу, середні бали відповідають середній вираженості за-

пальності і дратівливості, низькі бали за цим показником характеризують особистість як урівноважену і не схильну до роздратування і так далі за всіма 7 критеріями.

Високі бали за шкалою схильності до конфліктів набрали 68 респондентів (33,0±3,3%); середні бали набрали 134 опитаних (65,0±3,3%); низькі бали, що характеризують особистість як таку, що не схильна до конфліктів, а, навпаки, сприяє їхньому вирішенню і попередженню, набрали лише 4 особи (1,9±1,0%).

Серед опитаних високі бали за схильністю до запальності та дратівливості виявили у 46 опитаних (22,3±2,9%); середні бали набрали 103 респонденти (68,4±3,3%); низькі бали, що характеризують опитаних як не запальних і не дратівливих, набрали 11 (9,2±2,0%) респондентів.

Таблиця 10

Питома вага психологічних чинників та передумов сімейних конфліктів серед чоловіків і жінок

Показник	Бали	Питома вага у чоловіків, %	Питома вага у жінок, %	P
Схильність до конфліктів	Високі	29,4±4,5	33,7±4,6	>0,05
	Середні	64,7±4,7	64,4±4,7	>0,05
	Низькі	5,9±2,4	1,9±3,7	>0,05
Запальність, дратівливість	Високі	37,3±4,8	20,2±3,0	>0,05
	Середні	55,9±4,9	69,2±4,7	>0,05
	Низькі	6,9±2,5	10,6±3,1	>0,05
Претензії на домінуючу роль в сім'ї	Високі	43,1±4,9	32,7±4,6	>0,05
	Середні	50,0±5,0	50,0±4,9	>0,05
	Низькі	6,9±2,5	17,3±3,7	>0,05
Подолання спротиву та пригнічення волі	Високі	68,6±4,6	53,8±4,9	>0,05
	Середні	24,5±4,3	42,3±4,8	>0,05
	Низькі	6,9±2,5	3,8±1,9	>0,05
Завищення власного авторитету в сім'ї	Високі	81,4±3,9	75,5±4,2	>0,05
	Середні	12,7±3,3	22,1±4,1	>0,05
	Низькі	5,9±2,4	1,0±1,0	>0,05
Оцінка одним із подружжя ролі партнера в сім'ї	Високі	16,7±4,4	34,2±6,8	>0,05
	Середні	75,0±5,1	61,8±5,6	>0,05
	Низькі	8,3±3,2	3,9±2,2	>0,05
Невдоволення станом сімейних відносин	Високі	45,8±5,9	27,6±5,2	>0,05
	Середні	45,8±5,9	61,8±5,6	>0,05
	Низькі	8,3±3,2	10,5±3,4	>0,05

Питома вага психологічних чинників конфліктів залежно від сімейного стану опитаних

Показник	Бали	Нежонаті, незаміжні	Жонаті, заміжні	Розлучені	Вдівці, вдови
Схильність до конфліктів	Високі	27,6±5,9	30,7±4,6	41,4±9,1	44,4±12,7
	Середні	69,0±6,1	66,3±4,7	51,7±9,3	44,4±12,7
	Низькі	3,4±2,2	3,0±1,7	6,9±4,7	11,2±7,4
Запальність, дратівливість	Високі	20,7±5,3	20,8±4,1	13,8±6,4	50,0±11,8
	Середні	75,9±5,6	62,4±4,8	79,3±7,4	38,9±11,5
	Низькі	3,4±2,2	16,8±3,7	6,9±4,7	11,1±7,4
Претензії на домінуючу роль в сім'ї	Високі	36,2±6,3	32,7±4,8	41,4±9,1	27,8±10,6
	Середні	44,8±6,5	53,5±5,0	51,7±9,3	44,4±11,7
	Низькі	19,0±5,2	13,9±3,5	6,9±4,7	27,8±10,6
Подолання спротиву та пригнічення волі	Високі	56,9±6,5	56,4±4,9	41,4±9,1	61,1±11,5
	Середні	39,7±6,4	41,6±4,9	51,7±9,3	27,8±10,6
	Низькі	3,4±2,2	2,0±1,4	6,9±4,7	11,1±7,4
Завищення власного авторитету в сім'ї	Високі	79,3±5,3	79,2±4,0	58,6±9,1	72,2±10,6
	Середні	17,2±5,0	18,8±3,9	34,5±8,9	16,7±8,9
	Низькі	3,4±2,2	2,0±1,4	6,9±4,7	11,1±4,7
Оцінка одним із подружжя ролі партнера в сім'ї	Високі	–	24,7±4,3	51,7±9,3	38,9±11,5
	Середні	–	72,3±4,5	41,4±9,1	38,9±11,5
	Низькі	–	3,0±1,7	6,9±4,7	22,2±9,8
Невдоволення станом сімейних відносин	Високі	–	25,7±4,4	58,6±9,1	38,9±11,5
	Середні	–	61,4±4,9	34,5±8,9	50,0±11,8
	Низькі	–	12,9±3,3	6,9±4,7	11,1±4,7

Високі бали за показником претензій на домінуючу роль у сім'ї визначали у 71 респондента (34,5±3,3%); середні бали набрали 103 опитаних (50,0±3,5%); низькі бали, які характеризують особистість як таку, в якій не виникає бажання домінувати в сім'ї, набрали 32 респонденти (15,5±2,5%).

Високі бали за психологічним феноменом подолання спротиву та пригнічення волі інших членів сім'ї спостерігали у 117 респондентів (56,8±3,8%); середні бали набрали 89 опитаних (43,2±3,4%). Низьких балів, що характеризують особистість як таку, в якій не виникає бажання пригнічувати волю інших членів сім'ї, не спостерігали у жодного з респондентів. Таким чином негативний психологічний феномен пригнічення волі інших членів сім'ї притаманний більш ніж половині опитуваних.

Високі бали за показником завищення власного авторитету в сім'ї набрали 163 респондента (79,1±2,8%); середні бали набрали решта 43 опитаних (20,9±2,8%); низькі бали, що характеризують опитаних як таких, в яких не виникає бажання завищувати власний авторитет в сім'ї, не виявили в жодного респондента. Опитаних, що набрали високі бали за шкалою схильності завищувати власний авторитет в сім'ї, було найбільше. Це свідчить, що переважна більшість опитаних схильні завищувати власний авторитет у родині.

Наступним критерієм слугувала суб'єктивна оцінка одним з членів подружжя свого партнера. Оскільки незаміжні жінки та неодружені чоловіки не мали можливості оцінювати свого партнера у шлюбі, якого в них ще не було, то аналіз за цим критерієм проводили серед решти 148 респондентів. Високі бали за цим показником свідчили про низьку оцінку одним із подружжя ролі свого чоловіка (дружини), і навпаки, низькі бали за цим кри-

терієм свідчили про високу оцінку ролі одним із подружжя свого партнера, середні бали були проміжними. Високі бали виявили у 46 осіб (31,1±3,2%); середні бали набрали 96 опитаних (64,9±2,8%); низькі бали виявили у решти 6 (4,1±1,0%) опитаних.

Високі бали за критерієм невдоволення існуючим станом сімейних відносин серед 148 опитаних, які перебувають або перебували у шлюбі, виявили у 45 осіб (30,4±3,2%); середні бали набрали 90 респондентів (60,8±2,8%); низькі бали, що характеризують осіб як таких, в яких не виникає невдоволення існуючим станом сімейних відносин, виявили решта 13 (8,8±2,0%) опитаних.

У табл. 10 представлено питому вагу високих, середніх і низьких балів, набраних чоловіками і жінками за психологічними чинниками конфліктності. Незважаючи на досить велику розмаїтість значень, ні за одним показником не виявлено статистично вірогідної різниці між чоловіками і жінками.

У табл. 11 представлено питому вагу високих, середніх і низьких балів, набраних опитуваними залежно від їхнього сімейного стану. За критерієм схильності до конфліктів спостерігали чітку тенденцію до збільшення конфліктності у порядку: незаміжні > заміжні > розлучені > вдови. За схильністю до запальності та дратівливості найбільшу питому вагу високих балів (50,0±11,8%) спостерігали у вдів і вдівців. За критерієм схильності до домінування в сім'ї найбільшу кількість високих балів набрали розлучені (41,4±9,1%). Однак статично вірогідної різниці за цим показником не спостерігали у всіх 4 групах.

Найвищу питому вагу високих балів за критерієм схильності до пригнічення волі інших членів сім'ї (61,1±11,5%) спостерігали серед вдів і вдівців. На другому місці були неодружені

жінки і неодружені чоловіки, на третьому – заміжні жінки і одружені чоловіки, на четвертому – розлучені.

Найбільшу схильність завищувати свій авторитет в сім'ї продемонстрували нежонаті чоловіки і незаміжні жінки

Оскільки незаміжні жінки та нежонаті чоловіки не мали можливості оцінювати свого партнера у шлюбі, якого в них ще не було, то аналіз за цим критерієм проводили серед решти респондентів: заміжніх (одружені), розлучених, вдівців та вдів. Серед них найбільше високих балів, які свідчили про заниження ролі свого партнера у шлюбі, набрали розлучені. Опитаних, що набрали середні бали за шкалою схильності до заниження ролі одного із подружжя в сім'ї було найбільше. Це свідчить, що переважна більшість опитаних не схильні занижувати роль свого партнера в сім'ї. Найбільшу ж кількість низьких балів за цією шкалою оцінки набрали вдови і вдівці, тобто ця категорія опитаних найменш схильна занижувати роль свого покійного партнера у шлюбі.

Найвищі бали за шкалою невдоволення існуючим чи колишнім станом сімейних відносин спостерігали серед розлучених (58,6±9,1%). На другому місці були вдівці і вдови, на третьому – заміжні жінки і одружені чоловіки. Найбільшу питому вагу середніх балів (відсутність невдоволення шлюбом) спостерігали у заміжніх жінок і одружених чоловіків, найменшу – у розлучених. Удови і вдівці займали проміжну позицію. Тобто розлучені і вдови виявили істотно більшу схильність до невдоволення колишнім станом сімейних відносин, ніж заміжні існуючим.

ВИСНОВКИ

1. Установлено, що статистика розлучень і шлюбів у Житомирській області не має істотних регіональних відмінностей порівняно з іншими областями держави. Протягом останнього десятиріччя як кількість шлюбів, так і кількість розлучень в області залишаються відносно стабільними, демонструючи незначне паралельне зростання на 0,5% на рік.

2. Світова фінансова криза 2008–2010 років, яка так боляче вдарила по матеріальному становищі українців, ніяк не позначилась на показниках кількості шлюбів і розлучень в об-

ласті. Це свідчить проти матеріальної скрути як основної причини розпаду шлюбів в Україні.

3. Переважна більшість (77–78%) як чоловіків, так і жінок беруть шлюб уперше, тобто до цього вони ніколи раніше не перебували у шлюбі. Ще 20% складають розлучені, решта 2–3% – вдови і вдівці. Тобто, незважаючи на невдалий досвід попереднього подружнього життя, і жінки, і чоловіки беруть шлюб знову.

4. Установлено, що на Житомирщині як шлюби, так і розлучення відбуваються у будь-якому віці. Середній вік чоловіків, що беруть шлюб, становить 28,6 року, жінок – 27,0 року. Середній вік чоловіків, що розлучилися, становить 37,3 року, жінок – 31,4 року. Середня тривалість шлюбу у чоловіків становить 8,7 року, у жінок – 4,4 року.

5. Не існує чіткої залежності кількості розлучень від тривалості шлюбу. Шлюби приблизно рівномірно розпадаються у міру їхньої тривалості.

6. Розлучення відбуваються незалежно від того, народжувались у шлюбі діти чи подружжя виявилось безплідним. Подружніх пар, у яких при розлученні були спільні діти, більше (63,6%), ніж безплідних пар, що розпалися (36,4%).

7. Підтверджено, що розлучення було і залишається одним із цивілізованих способів вирішення сімейних конфліктів, хоча і деструктивним, але не найгіршим, порівняно із вбивством або самогубством одного з членів подружжя через сімейні негаразди.

8. Установлено, що розлученню передують низка психологічних передумов конфліктності сімейного життя, таких, як невдоволення станом сімейних відносин (майже половина чоловіків та третина жінок); надмірна вимогливість до партнера у шлюбі (третина опитаних жінок); схильність до конфліктності (третина чоловіків і третина жінок); завищення власного авторитету, недооцінка ролі партнера, претензії на домінуювальну роль в сім'ї замість налагодження відносин рівності і партнерства, демонструючи при цьому абсолютно неприйнятний, деструктивний психологічний феномен подолання спротиву та пригнічення волі інших членів сім'ї (дві третини чоловіків та більше половини жінок).

Социальные факторы и психологические предпосылки возникновения семейных конфликтов В.И. Шатило

В статье отражено значение социальных и психологических факторов семейных конфликтов, предпосылки их возникновения, статистика браков и разводов по Житомирской области и перспективные подходы к решению и предупреждению конфликтов в семье.

Ключевые слова: брак, развод, конфликт, социальные и психологические факторы семейных конфликтов.

Social factors and psychological pre-conditions of appearance of family conflicts V.J. Shatylo

The value of social and psychological factors of family conflicts, pre-conditions of their origin, statistics of marriages and broad patterns on Zhytomyr area and perspective going near a decision and warning of conflicts in family is reflected in the article.

Key words: marriage, divorce, conflict, social and psychological factors of family conflicts.

Сведения об авторе

Шатило Виктор Йосифович – Житомирский институт медсестринства, 10002, г. Житомир, ул. Большая Бердичевская, 46/15; тел.: (0412) 43-08-91

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Авсиевич М.Т. Супружеские конфликты и пути их преодоления / Авсиевич М.Т., Мельник Л.И. – М.: МГУ, 2008 – 451 с.
2. Агишева Н.К. Системно-структурный анализ супружеских конфликтов / Н.К. Агишева // Международный медицинский журнал. – 2007. – № 1. – С. 6–9.
3. Агишева Н.К. Супружеские конфликты и способы их разрешения / Н.К. Агишева // Международный медицинский журнал. – 2006. – № 2. – С. 19–23.
4. Алилуев Р.К. Семейная психология. – Казань: КРАФТ, 2008 – 358 с.
5. Анцупов А.Я., Шипилов А.И. Конфликтология: Учебник для вузов. – М.: ЮНИТИ, 2007 – 555 с.
6. Биостатистика / В.Ф. Москаленко, О.П. Гульчій, М.В. Голубчиков, Б.О. Ледошук, В.М. Лехан, В.А. Огнев, Л.О. Литвинова, О.П. Максименко, О.Б. Тонковид. – К.: Книга плюс, 2009. – 184 с.
7. Богданов Г.Т., Богданович Л.А., Полев А.М. и др. Супружеская

- жизнь: гармония и конфликты. – М.: Профиздат, 2008 – 520 с.
8. Будяк Н.М. Основы семейной психологии. – Львів: Фортеця, 2007 – 345 с.
 9. Максименко С.Д. Загальна психологія Навч. посібник. /С.Д. Максименко, В.О. Соловйенко. – К.: МАУП, 2000. – 256 с.
 10. Психология. Словарь /Под общ. ред. А.В. Петровского, М.Г. Ярошевского. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Политиздат, 1990. – 494 с.

11. Психологічний словник /За ред. В.І. Войтка. – К., 1982. – С. 96–97.
12. Практическая психодиагностика. Методики и тесты. /Под ред. Д.Я. Райгородского. – Самара: Бахрах-М., 2008. – 672 с.
13. Статистичний довідник Житомирської області, 2009 / За ред. Л.О. Рижкової. – Житомир, 2010. – 422 с.
14. Урбанович А.А. Психология управления: учеб. пособие /А.А. Урбанович. – Мн.: Харвест, 2003. – 640 с.

Статья поступила в редакцию 08.11.2013